

للسنة الثالثة من الحفظ في الحصة

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد ارتباط تصویری

بررسی قابلیت های کاربردی - گرافیکی نقوش آجرکاری برجهای آرامگاهی خرقان قزوین

پروژه عملی :

طراحی پوستر و نشانه بر اساس

نقوش آجرکاری برجهای آرامگاهی خرقان قزوین

نسرین جباری

استاد راهنما :

دکتر محمد خزایی

آبان ۱۳۸۸

تشکر و قدردانی :

با سپاس فراوان از استادان محترم و دلسوزی که در طی مدت تحصیل از حضور ایشان کسب علم و معرفت نموده و افتخار شاگردی ایشان نصیب بنده گردید.

و با تشکر و سپاس بسیار از استاد گرامی جناب دکتر خزایی که در تمام مراحل شکل گیری و تمام این پروژه نهایت کمک و مساعدت خود را به اینجانب ابراز داشته و با علاقه بسیار در تمام مراحل مرا یاری نمودند .

چکیده:

هنرهای سنتی ایران تجلی نمادین جهانی ابدی و ازلی است که این جهان را محلی گذرا و واسطه ای برای رسیدن به مرتبه ای وتلاتر به منظور وصول به آرامش درونی می داند.

تزیین و آرایش ساختمان که جزء لاینفک معماری محسوب می شود در آجرکاری، کاشی کاری، گچبری و آینه کاری در کنار قالی بافی، قلمکاری، سفالگری، منبت کاری، کنده کاریچوب، گره چینی و همچنین سایر دست آوردهای صنایع دستی نمود یافته است، این عناصر تزیینی پیوندی یگانه ایجاد نموده که فضای معماری ایران را آکنده از زیبایی معنوی می سازد و این خود زیبایی ظاهری را نیز به همراه دارد.

هنر آجر کاری و ایجاد تزیینات با آجر در بناها از دیر باز در ایران رواج داشته و معماران چیره دست با این ابزار ساده نقوش بسیار پیچیده و زیبایی به وجود آورده اند که باعث حیرت و شگفتی می شوند.

تزیینات آجرکاری در بناهای آرامگاهی خرقان در استان قزوین عنوان پژوهشی این پایان نامه است که از دوره سلجوقی به یادگار مانده است. تنوع استفاده از آجر این بنا را به موزه آجرکاری تبدیل کرده است. این تحقیق به پیشینه تاریخی این دو برج پرداخته و سعی بر آن داشته تا در مطالعه و بازسازی ارزشهای هنری این دو بنا کوشا باشد.

در مجموع برجهای خرقان از لحاظ معماری و همچنین تزیینات وابسته به آن، تاثیرات فراوانی بر معماری پس از خود در داخل کشور و خارج از آن داشته و هم اکنون نقوش تزییناتی این دو برج جایگاه مهمی در گرافیک معاصر ایران با توجه به نمونه های اشاره شده داشته و خواهد داشت.

واژگان کلیدی: آجرکاری- تزیین- برجهای آرامگاهی خرقان- سلجوقیان- گرافیک معاصر

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

مقدمه..... ۱

فصل اول

پیشینه تاریخی و معرفی برج های آرامگاهی خرقان

۱-۱ آرامگاه در ایران..... ۵

۲-۱ انواع آرامگاه..... ۷

۳-۱ معرفی بنای برجهای آرامگاهی خرقان..... ۱۳

۱-۳-۱ ویژگیهای بنا..... ۱۳

۲-۳-۱ برج شرقی..... ۱۶

۳-۳-۱ برج غربی..... ۱۹

فصل دوم

بررسی نقوش و خطوط آجرکاری برجهای خرقان

۱-۲ شاخصه های منحصر به فرد آجرکاری برجهای خرقان..... ۲۷

۱-۱-۲ آجرکاری در هنر ایران..... ۲۷

۲-۱-۲ انواع آجرکاری..... ۳۲

۲-۲ بررسی آجرکاری بخشهای برجهای خرقان و مقایسه آن با دیگر آجر کاریهای مشابه.....۳۷

۱-۲-۲ تزئینات خارجی برج شرقی.....۳۷

۲-۲-۲ تزئینات داخلی برج شرقی.....۴۷

۳-۲-۲ تزئینات خارجی برج غربی.....۵۳

۴-۲-۲ تزئینات داخلی برج غربی.....۶۳

۳-۲ بررسی و تحلیل کتیبه های برجهای خرقان۶۵

۱-۳-۲ کتیبه های قرآنی.....۶۶

۲-۳-۲ کتیبه های تاریخی.....۶۸

فصل سوم

بازسازی و تحلیل اجرایی نقوش

۱-۳ تحلیل نقوش برج شرقی.....۷۳

۲-۳ تحلیل نقوش برج غربی.....۹۳

فصل چهارم

معرفی قابلیت های گرافیکی نقوش آجرکاری برجهای خرقان

۱-۴ تعریف واژه آرم (نشانه).....۱۲۴

۱-۱-۴ انواع نشانه.....۱۲۴

۲-۴	بررسی تعدادی از نمونه نشانه های استخراج شده از آجرکاری های دو برج خرقان.....	۱۲۶
۳-۴	ارائه نمونه نشانه های پیشنهادی از نقوش برجهای خرقان.....	۱۳۳
۱۳۷	نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۱۳۷
۱۳۹	منابع و مآخذ.....	۱۳۹
۱۴۳	شرح و تصاویر کار عملی.....	۱۴۳
۱۵۲	چکیده انگلیسی.....	۱۵۲

فهرست تصاویر

فصل اول

تصویر (۱-۱)	مقبره برجی گنبد قابوس، دوره آل زیار، ۳۹۷ه.ق، استان گلستان	۹
تصویر (۲-۱)	آرامگاه امیر اسماعیل سامانی، دوره سامانیان، بخارا	۱۱
تصویر (۳-۱)	گنبد سلطانیه، آرامگاه سلطان محمد خدا بنده، دوره ایلخانان، زنجان	۱۲
تصویر (۴-۱)	دو برج آرامگاهی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین.....	۱۴
تصویر (۵-۱)	نمای ورودی برج شرقی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین	۱۴
تصویر (۶-۱)	نمای ورودی برج غربی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین	۱۵
تصویر (۷-۱)	نقشه زمینی برج غربی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین	۱۷
تصویر (۸-۱)	ساقه گنبد برج شرقی خرقان (ضلع پنجم)، دوره سلجوقی، قزوین	۱۸
تصویر (۹-۱)	نحوه تقسیم بندی نمای ورودی برج شرقی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین	۲۰
تصویر (۱۰-۱)	نقشه زمینی برج شرقی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین	۲۱

- تصویر (۱-۱۱) نحوه تقسیم بندی نمای برج غربی خرقان (ضلع پنجم)، دوره سلجوقی، قزوین ۲۳
- تصویر (۱-۱۲) فضای داخلی برج غربی خرقان، دوره سلجوقی، قزوین ۲۵

فصل دوم

- تصویر (۲-۱) نمای غربی برج آرامگاهی خرقان ۳۰
- تصویر (۲-۲) طرح بازسازی شده نمای غربی برج آرامگاهی خرقان ۳۰
- تصویر (۲-۳) برج شبلی، دماوند ۳۱
- تصویر (۲-۴) آرامگاه امیر اسماعیل سامانی، بخارا ۳۱
- تصویر (۲-۵) نمونه هایی از آجر کاری برجهای خرقان به شیوه گره سازی ۳۴
- تصویر (۲-۶) نمونه ای باز سازی شده از آجرکاری برجهای خرقان بر زمینه گره چلیپا ۳۶
- تصویر (۲-۷) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۱ (ضلع ورودی)، دوره سلجوقی، قزوین ۳۸
- تصویر (۲-۸) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۲، دوره سلجوقی، قزوین ۳۹
- تصویر (۲-۹) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۴، دوره سلجوقی، قزوین ۳۹
- تصویر (۲-۱۰) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۵، دوره سلجوقی، قزوین ۳۹
- تصویر (۲-۱۱) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۶، دوره سلجوقی، قزوین ۴۰
- تصویر (۲-۱۲) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۷، دوره سلجوقی، قزوین ۴۰
- تصویر (۲-۱۳) ساقه گنبد برج شرقی خرقان، ضلع ۸، دوره سلجوقی، قزوین ۴۰
- تصویر (۲-۱۴) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۱ (ضلع ورودی) ۴۳
- تصویر (۲-۱۵) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۲ ۴۳
- تصویر (۲-۱۶) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۳ ۴۴
- تصویر (۲-۱۷) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۴ ۴۴

- تصویر (۱۸-۲) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۵ ۴۵
- تصویر (۱۹-۲) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۶ ۴۵
- تصویر (۲۰-۲) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۷ ۴۶
- تصویر (۲۱-۲) طاقنمای برج شرقی خرقان، ضلع ۸ ۴۶
- تصویر (۲۲-۲) نقش طاقنمای داخلی ضلع اول طاووس نر با چتر گشوده ۴۹
- تصویر (۲۳-۲) نقش طاقنمای داخلی ضلع دوم و هشتم، ستاره شش پر ۴۹
- تصویر (۲۴-۲) نقش طاقنمای داخلی ضلع سوم و هفتم طاووس های گردن تنیده ۴۹
- تصویر (۲۵-۲) نقش طاقنمای داخلی ضلع چهارم و ششم، دو ستاره هشت پر از چرخش دو مربع ۴۹
- تصویر (۲۶-۲) نقش طاقنمای داخلی ضلع پنجم دو طاووس مقابل هم ۴۹
- تصویر (۲۷-۲) طاقنمای تزئینی داخل برج شرقی خرقان ۵۰
- تصویر (۲۸-۲) نقش درخت اناری داخل برج شرقی خرقان ۵۱
- تصویر (۲۹-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۱ ۵۴
- تصویر (۳۰-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۲ ۵۴
- تصویر (۳۱-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۳ ۵۵
- تصویر (۳۲-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۴ ۵۵
- تصویر (۳۳-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۵ ۵۵
- تصویر (۳۴-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۶ ۵۶
- تصویر (۳۵-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۷ ۵۶
- تصویر (۳۶-۲) ساقه گنبد برج غربی خرقان، ضلع ۸ ۵۶
- تصویر (۳۷-۲) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۱ ۵۹
- تصویر (۳۸-۲) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۲ ۵۹
- تصویر (۳۹-۲) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۳ ۶۰

- تصویر (۲-۴۰) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۴ ۶۰
- تصویر (۲-۴۱) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۵ ۶۱
- تصویر (۲-۴۲) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۶ ۶۱
- تصویر (۲-۴۳) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۷ ۶۲
- تصویر (۲-۴۴) طاقنمای برج غربی خرقان، ضلع ۸ ۶۲
- تصویر (۲-۴۵) محراب آجر کاری برج غربی خرقان ۶۴
- تصویر (۲-۴۶) کتیبه بسم الله برج شرقی ۶۷
- تصویر (۲-۴۷) کتیبه بسم الله برج غربی ۶۷
- تصویر (۲-۴۸) کتیبه لا اله الا هو الملك القدوس برج شرقی ۶۷
- تصویر (۲-۴۹) کتیبه لا اله الا هو الملك القدوس برج غربی ۶۷
- تصویر (۲-۵۰) کتیبه سر در ورودی برج غربی خرقان ۷۰

فصل سوم

- تصویر (۳-۱) طرح بازسازی شده کتیبه بسم الله برج شرقی ۷۰
- تصویر (۳-۲) طرح بازسازی شده کتیبه لا اله الا هو الملك القدوس برج شرقی ۷۳
- تصویر (۳-۳) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۱ (ضلع ورودی) برج شرقی خرقان ۷۳
- تصویر (۳-۷) طرح اسلیمی بازسازی شده دایره گچی بالای سر در ورودی ضلع ۱ (ضلع ورودی) برج شرقی خرقان ۷۴
- تصویر (۳-۵) طرح هندسی بازسازی شده دایره گچی بالای سر در ورودی ضلع ۱ (ضلع ورودی) برج شرقی خرقان ۷۵
- تصویر (۳-۶) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۲ و ۵ برج شرقی خرقان ۷۵
- تصویر (۳-۷) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۴ برج شرقی خرقان ۷۵
- تصویر (۳-۸) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۶ برج شرقی خرقان ۷۵

- تصویر (۳-۹) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۷ و ۸ برج شرقی خرقان ۷۶
- تصویر (۳-۱۰) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ورودی برج شرقی خرقان ۷۶
- تصویر (۳-۱۱) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۲ برج شرقی خرقان ۷۷
- تصویر (۳-۱۲) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۳ برج شرقی خرقان ۷۸
- تصویر (۳-۱۳) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۴ برج شرقی خرقان ۸۰
- تصویر (۳-۱۴) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۵ برج شرقی خرقان ۸۱
- تصویر (۳-۱۵) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۶ برج شرقی خرقان ۸۲
- تصویر (۳-۱۶) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۷ برج شرقی خرقان ۸۳
- تصویر (۳-۱۷) طرح بازسازی شده طاقنمای ضلع ۸ برج شرقی خرقان ۸۴
- تصویر (۳-۱۸) طرح بازسازی شده ستون سمت راست درب ورودی، برج شرقی خرقان ۸۵
- تصویر (۳-۱۹) طرح بازسازی شده ستون سمت چپ درب ورودی، برج شرقی خرقان ۸۶
- تصویر (۳-۲۰) طرح بازسازی شده ستون شماره ۳ و ۵، برج شرقی خرقان ۸۷
- تصویر (۳-۲۱) طرح بازسازی شده ستون شماره ۴ و ۷، برج شرقی خرقان ۸۸
- تصویر (۳-۲۲) طرح بازسازی شده ستون شماره ۶ و ۸، برج شرقی خرقان ۸۹
- تصویر (۳-۲۳) طرح بازسازی شده نقش طاقنمای داخلی، برج شرقی خرقان ۹۰
- تصویر (۳-۲۴) طرح بازسازی شده کتیبه بسم الله برج غربی ۹۱
- تصویر (۳-۲۵) طرح بازسازی شده کتیبه لا اله الا هو الملك القدوس برج غربی ۹۲
- تصویر (۳-۲۶) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۱، برج غربی خرقان ۹۳
- تصویر (۳-۲۷) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۲، برج غربی خرقان ۹۳
- تصویر (۳-۲۸) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۴، برج غربی خرقان ۹۴
- تصویر (۳-۲۹) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۵ و ۸، برج غربی خرقان ۹۵
- تصویر (۳-۳۰) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۶، برج غربی خرقان ۹۶

- تصویر (۳۱-۳) طرح بازسازی شده کتیبه هندسی ضلع ۷، برج غربی خرقان ۹۶
- تصویر (۳۲-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۱، برج غربی خرقان ۹۷
- تصویر (۳۳-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۲، برج غربی خرقان ۹۷
- تصویر (۳۴-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۳ و ۶، برج غربی خرقان ۹۸
- تصویر (۳۵-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۴، برج غربی خرقان ۹۹
- تصویر (۳۶-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۵، برج غربی خرقان ۱۰۰
- تصویر (۳۷-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۷، برج غربی خرقان ۱۰۱
- تصویر (۳۸-۳) طرح بازسازی شده قوس تیزه دار ضلع ۸، برج غربی خرقان ۱۰۲
- تصویر (۳۹-۳) طرح بازسازی شده سه طاقنمای ضلع ۲، برج غربی خرقان ۱۰۳
- تصویر (۴۰-۳) طرح بازسازی شده سه طاقنمای ضلع ۳ و ۵، برج غربی خرقان ۱۰۴
- تصویر (۴۱-۳) طرح بازسازی شده سه طاقنمای ضلع ۴ و ۶، برج غربی خرقان ۱۰۵
- تصویر (۴۲-۳) طرح بازسازی شده سه طاقنمای ضلع ۷، برج غربی خرقان ۱۰۵
- تصویر (۴۳-۳) طرح بازسازی شده سه طاقنمای ضلع ۸، برج غربی خرقان ۱۰۶
- تصویر (۴۴-۳) طرح بازسازی شده بخش زیر طاقنما ضلع ۸ و ۲، برج غربی خرقان ۱۰۶
- تصویر (۴۵-۳) طرح بازسازی شده بخش زیر طاقنما ضلع ۳، برج غربی خرقان ۱۰۷
- تصویر (۴۶-۳) طرح بازسازی شده بخش زیر طاقنما ضلع ۴، برج غربی خرقان ۱۰۸
- تصویر (۴۷-۳) طرح بازسازی شده بخش زیر طاقنما ضلع ۵، برج غربی خرقان ۱۰۹
- تصویر (۴۸-۳) طرح بازسازی شده بخش زیر طاقنما ضلع ۶، برج غربی خرقان ۱۱۰
- تصویر (۴۹-۳) طرح بازسازی ستون شماره ضلع ۲ و ۱، برج غربی خرقان ۱۱۲
- تصویر (۵۰-۳) طرح بازسازی ستون شماره ضلع ۳، برج غربی خرقان ۱۱۲
- تصویر (۵۱-۳) طرح بازسازی ستون شماره ضلع ۵ و ۶، برج غربی خرقان ۱۱۳
- تصویر (۵۲-۳) طرح بازسازی ستون شماره ضلع ۸، برج غربی خرقان ۱۱۴

تصویر (۳-۵۳) طرح بازسازی محراب داخل برج غربی خرقان ۱۱۵

فصل چهارم

تصویر (۴-۱) طرح نشان بانک ملت و جدول چلیپا ۱۲۶

تصویر (۴-۲) طرح نشان بانک Nat West ۱۲۷

تصویر (۴-۳) نشان شرکت پارس خودرو ۱۲۸

تصویر (۴-۴) طرح بازسازی شده نقش برج غربی خرقان ۱۲۹

تصویر (۴-۵) زوایای موجود و چرخش های الگوی نشان پارس خودرو ۱۳۰

تصویر (۴-۶) طرح بازسازی شده آجرکاری ستون ۱ و ۲ برج غربی ۱۳۱

تصویر (۴-۷) نشان شرکت سلیپا و زوایای موجود در آن ۱۳۱

تصویر (۴-۸) نشان شرکت سلیپا و نحوه شکل گیری آن ۱۳۲

تصویر (۴-۹) نشان طراحی شده بر اساس نقش دیواره ضلع دوم برج شرقی ۱۳۳

تصویر (۴-۱۰) کتیبه هندسی برج شرقی ۱۳۴

تصویر (۴-۱۱) نشان طراحی شده بر اساس نقش کتیبه هندسی ضلع سوم برج شرقی ۱۳۴

تصویر (۴-۱۲) پوستر و طرح آنالیز شده آن ۱۳۵

تصویر (۴-۱۳) کیپوستر و طرح آنالیز شده آن ۱۳۶

این تحقیق در جستجوی زمینه ها و قابلیت های گرافیکی نقوش آجر کاری برج های آرامگاهی خرقان است. گرافیک امروز برای به نمایش گذاشتن هویت بصری ایرانی سعی دارد تا در عرصه های مختلف به مطالعه قابلیت های نهفته در هنر ایران دست یابد. یکی از این زمینه ها را میتوان در نقوش آجر کاری شده در برج های آرامگاهی خرقان یافت. با مطالعه هنر آجر کاری در ادوار مختلف در ایران با منابع وسیعی از سابقه تصویری این هنر آشنا می شویم.

در دوره سلجوقی، پوشاندن سطوح بناها و زینت بخشیدن به آنها مورد توجه قرار گرفت. زینت بخشیدن به نمای ساختمان ها با آجر در این دوره کمال اهمیت را پیدا کرد، آجر در قالب اصلی قابل انعطاف نیست ولی بعد از تراشیدن و کوچک کردن می توان آن را به هر شکلی درآورد. در بنای برج های خرقان معمار با آجر که شکلی بسیار ساده دارد بیش از هفتاد نوع نقش ایجاد کرده است که بسیار زیبا و شگفت آور هستند، این نقوش از تکه آجرهایی تشکیل شده اند که یا به صورت ساده یا تراش داده شده مورد استفاده قرار گرفته اند.

این دو بنا پس از گذشت سالیان دچار فرسودگی شده و به تبع نقوش آجر کاری شده روی سطوح این دو برج نیز در حال تخریب هستند، با بررسی و بازسازی نقوش و کتیبه های تزئینی دو بنای برج های خرقان که از آثار ارزشمند دوره سلجوقی است نه تنها می توان به ارزش های نهفته در طراحی عناصر تزئینی و مفاهیم بصری این دو برج دست یافت بلکه از نابودی و به فراموشی سپردن آنها نیز جلوگیری می شود. در این تحقیق

سعی شده از طرفی قابلیت های کاربردی و گرافیکی این نقوش مورد بررسی قرار گیرند و از جانب دیگر نقوش این دو برج بازسازی شده و از آنها در گرافیک معاصر بهره برداری شود.

فصل اول این تحقیق به پیشینه تاریخی و معرفی برجهای آرامگاهی خرقان اختصاص یافته که در بخش اول این فصل ابتدا تاریخچه ای از وجود آرامگاه و منشا آن در ایران آورده شده و سپس به معرفی و ذکر ویژگی های برج های آرامگاهی خرقان پرداخته شده است. در این قسمت ابتدا ویژگی های برج شرقی و سپس برج غربی اعم از مساحت، سال ساخت، معمار، مصالح و... ذکر شده و نظرات مختلف محققان آورده شده است.

فصل دوم مربوط به نقوش و خطوط آجر کاری برج های خرقان است که در بخش اول این فصل قسمت های مختلف این دو بنا معرفی شده و سپس در بخش بعدی شاخصه های منحصر به فرد آجر کاری های این دو بنا مورد مطالعه قرار گرفته است. در بخش سوم نیز خطوط کتیبه های دو برج خرقان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته که به دو نوع، کتیبه های قرآنی و کتیبه های تاریخی تقسیم شده است.

فصل سوم این تحقیق که در واقع بخش اصلی این تحقیق است، بازسازی و تحلیل اجرایی نقوش است. در این فصل تمامی نقوش این دو برج اعم از نقوش خارجی و داخلی و کتیبه ها بازسازی شده و شیوه اجرای هر کدام مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل چهارم این تحقیق که مربوط به قابلیت های گرافیکی نقوش آجر کاری برج های خرقان است به موارد کاربردی این نقوش پرداخته است. در بخش اول این فصل تعاریف مربوط به واژه آرم یا نشانه آورده شده و به مطالعه انواع نشانه پرداخته است. در بخش بعدی یعنی بخش دوم این فصل تعدادی از نمونه نشانه های استخراج شده از نقوش برجهای خرقان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در بخش سوم فصل چهارم نمونه های قابل

اجرا در زمینه های آرم و پوستر آورده شده است که نشان می دهد چگونه می توان از این نقوش در هنر گرافیک امروز بهره برداری کرد.

سوالاتی که در این پژوهش مطرح بوده اند عبارت بودند از:

۱- عناصر تزئینی برجهای خرقان کدامند و به چند دسته تقسیم می شوند؟

۲- نقوش تزئینی برجهای خرقان دارای چه خصوصیتی می باشند؟

۳- قابلیت های تصویری نقوش آجر کاری شده در برجهای خرقان کدامند؟

۴- تا چه میزان می توان از قابلیت ها و ارزشهای تصویری نقوش برجای خرقان در گرافیک معاصر بهره برد؟

۵- عناصر تزئینی برجهای خرقان در مقایسه با دیگر برجهای ایران چگونه می باشند و دارای چه خصوصیتی می باشند؟

۶- چگونه می توان با بررسی و شناخت نقوش تزئینی معماری در برجهای خرقان قابلیت های تصویری و گرافیکی این نقوش را تعیین نمود؟

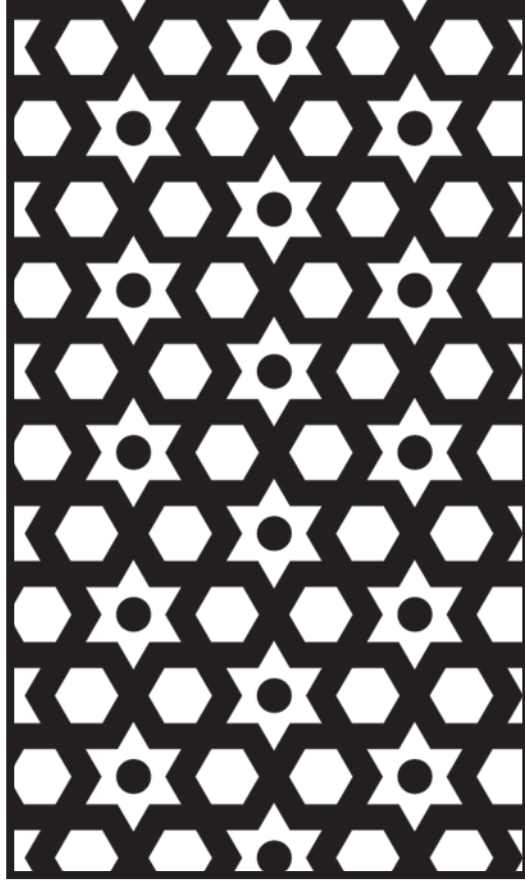
فرضیه ها/ پیش فرض ها:

- شناخت عناصر تزئینی برجهای آرامگاهی خرقان همراه با قابلیت های تصویری این نقوش

- معرفی آرایه های معماری برجهای آرامگاهی خرقان به عنوان یک منبع تصویری در طراحی گرافیک معاصر

- استفاده از قابلیت های تصویری نقوش برجهای آرامگاهی خرقان در طراحی گرافیک معاصر

- شناخت عناصر تزئینی در برجهای آرامگاهی خرقان

فصل اول

پیشینه تاریخی و معرفی برج‌های
آرامگاهی خرقان

۱-۱ آرامگاه در ایران

هر بازدید کننده که از جهان اسلام دیدن می کند با مشاهده آرامگاههای بیشمار موجود در شهرها و روستاهای کشور های اسلامی، بدون شک شگفت زده می شود. سهم این آرامگاه ها در ساختار معماری کشورهای اسلامی، مسلماً بیش از سهمی است که آرامگاه های مغرب زمین در شکل دهی معماری کشور های خود دارند.

همچنین است که در فرهنگ ایرانی - اسلامی مقبره و آرامگاه ها ارزش و اعتبار فراوانی دارند، زیرا پس از مساجد که کانون اصلی عبادت و پایگاه دینی امت اسلامی است در رتبه دوم اهمیت قرار گرفته و بسیار مورد توجه بوده است. در این جا پیشینه کوتاهی از چگونگی پیدایش آرامگاه ها در ایران متذکر می شود.

" اگر آرامگاه کوروش و همچنین مقبره بز پر در بوشهر امروزی را که تقریباً هر دو از لحاظ شکل و ساختار مشابه یکدیگرند و همچنین تاثیر و نفوذ هنر ایلامی از آن مشهود است را مستثنی کنیم، دیگر هیچ آرامگاه منفردی در ایران پس از اسلام مشاهده نمی شود، البته آرامگاه های پادشاهان هخامنشی

در نقش رستم وجود دارند که در درون کوه کنده شده و در مکانی دور از دسترس قرار گرفته اند.^۱ بر اساس آئین زرتشت چون بدن مرده نجس بوده و عنصر مقدس خاک را می آلودد دفن کردن آن درون خاک عملی بسیار ناپسند به شمار می رفته است، از این رو آیین زرتشت با آرامگاه سازی و تدفین افراد موافق نبوده و نمی توان رشد این ابنیه را در ایران پیش از اسلام جستجو کرد.

"در دوران اولیه اسلامی نیز آرامگاه سازی چندان مورد توجه نبوده است. براساس برخی روایات اهل سنت که صحت آن مورد تردید است ساختن آرامگاه بر روی قبر از سوی پیامبر منع گردیده و تاکید شده که سطح قبر از زمین های اطراف بیش از چهار انگشت فاصله نداشته باشد."^۲ در دین اسلام از طرف امامان شیعه روایات و احادیثی وجود دارد که زیارت قبور مقدسه و از جمله امام حسین (ع) را متذکر شده اند.

"یکی از احتمالاتی که پروفیسور هیلن براند در زمینه پیدایش آرامگاه ها در قرون اولیه اسلامی مطرح کرده است مربوط به آرامگاه های مذهبی موسوم به بنای شهیدان در خاک سوریه است. این بنا ها تحت تاثیر فرهنگ مسیحی و رومی که در آن آرامگاه ها از موقعیت والایی برخوردارند ساخته شده است و در آن اجساد یا بقایای قدیسان یا شخصیت های کتاب مقدس قرار داشتند. اشکال بنای شهیدان دارای تنوع جالبی بودند مثلاً به کل دایره، مربع، صلیب، چند ضلعی ستاره ای یا دالبری اما اکثریت آنها بناهای ساده مربع شکل با بام شیب دار مانند خانه بودند."^۳

اولین نمونه های بناهای آرامگاهی در ایران به سده چهارم هجری باز می گردد و تقریباً در تمامی دوران ما قبل آن یعنی سده های اول تا سوم هجری هیچگونه بنایی از این دست مشاهده نگردیده است.

۱- حمید، افشار، بررسی برجهای خرقان با مقایسه آثار همزمان، پایان نامه کارشناسی رشد، گرافیک، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر، ۱۳۸۳، ص ۱
۲- احمدصدر حاج سید و بهاء الدین خرمشاهی، دائرة المعارف تشیع، جلد ۳، تهران، نشر شهید سید محبی، ۱۳۷۵، ص ۵۲
۳- پروفیسور رابرت هیلن براند، معماری اسلامی، فرم، عملکرد و معنی، مترجم دکتر ایرج اعتصام، چاپ چهارم، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، ۱۳۸۶، ص ۳۱۶

"دو نوع تقسیم بندی را در مورد آرامگاه ها می توان قایل شد: یک از لحاظ شخصیت مدفون در آرامگاه که به دو دسته مذهبی و غیر مذهبی تقسیم می گردد و دیگر از لحاظ شکل بنا که آن هم به دو دسته مقابر برجی و غیر برجی تقسیم میشوند، اما اولین نمونه از آرامگاه های موجود، آرامگاه امیر اسماعیل سامانی در بخارا است که متعلق به چند تن از امرای سامانی است و بر طبق نظر اتینگهاوزن و گرابار بنا در دوران نصر سامانی و در حدود سالهای ۳۲۲-۳۹۳ هجری ساخته شده است."^۱

۱-۱-۱ انواع آرامگاه

به استثنای مسجد بدون شک آرامگاه مشهورترین نوع بنا در معماری اسلامی ایران است. این موضوع در بافت ابتدایی جامعه و فرهنگ ایران ریشه دارد و در آن کشور کمتر شهری یافت می شود که سهمی از این بناها نداشته باشد.

در تاریخ معماری آرامگاه در ایران دو گونه اصلی مشاهده می شود. این دو گونه شامل:

۱- مقبره برجی

۲- مقبره چهار گوش گنبدی

در اولین برخورد، یک مشکل اساسی با مطرح کردن هشت ضلعی گنبد دار ایجاد می گردد که در واقع یک گونه کاملاً مرسوم است. آیا این نوع یاد شده نباید دسته بندی سوم را تشکیل دهد؟ اگرچه ممکن است متناقض به نظر آید، این گونه باید به عنوان یکی از انواع بنای چهار گوش گنبدی طبقه بندی گردد. ظاهراً بنای چهار گوش گنبدی تباری دو جانبه داشته ، گو این که تحقیقات دقیق نشان می دهد این دو جایگاه به یک منشا باز می گردد.

۱- ریچارد اتینگهاوزن و الگ گرابار، هنر و معماری اسلامی (۱)، دکتر یعقوب آژند، تهران، سمت، ۱۳۸۶، ص ۳۰۱